

Stad zonder kerken*

SLUIT NIJMEGEN NEGEN MONUMENTALE KERKGEBOUWEN?

Over enkele jaren zal Nijmegen, de stad wier silhouet als geen ander in Nederland vóór de Tweede Wereldoorlog gekenmerkt werd door een schier onafzienbare reeks van met elkaar in hoogte en sierlijkheid wedijverende torenspitsen en dakruiters van kerken, kloosters en kapellen, niet één kerkgebouw uit de tijd van het hier zo Rijke Roomse Leven meer tellen. Tenminste, zo wil het zgn. Kaski-rapport (Katholiek Sociaal Kerkelijk Instituut) 'Pastorale organisatie en kerkvoorzieningen in de stad Nijmegen in de jaren tachtig en daarna'. Het bisdom 's-Hertogenbosch had het Haagse instituut voor sociaal-wetenschappelijk onderzoek en advies Kaski de opdracht verstrekt de grote steden in het bisdom, waaronder Nijmegen, op hun kerkelijk functioneren door te lichten. Het eerste voor het grote publiek zichtbare resultaat was een krant, die onlangs op alle Nijmeegse adressen in de brievenbus gleed. De inhoud van die eenmalige dekanale uitgave was, hoewel reeds lang te voorzien, ronduit verbijsterend. De steeds kleiner wordende kring van actieve katholieken kan de destijds voor een veel grotere groep opgezette voorzieningen niet langer bekostigen. Met andere woorden, het aantal parochiës moet verminderen en daarmee ook het aantal te onderhouden kerkgebouwen.

Bestudeert men het rapport, dan blijkt de oplossing, die Kaski bij wijze van advies aan bisdom en dekenaat voorstelt, hoe volstrekt logisch en zakelijk-nuchter ze mag zijn, enorme emotionele gevolgen te hebben. Want - wat is het geval? - argumenterend vanuit een zuiver financieel-economisch gezichtspunt beveelt men nu juist de verkoop en afbraak van de oudste en meest karakteristieke architectonische uitingen van het vroegere geloofsleven aan, namelijk van de neogotische en vroeg-twintigste-eeuwse kerken.

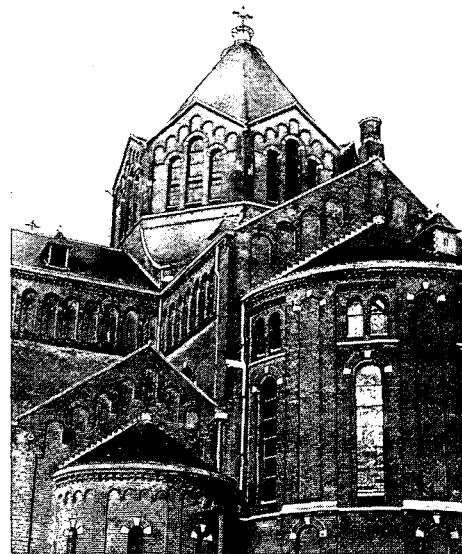
Bij de afweging van argumenten is men volkomen voorbijgegaan aan het aspect van de esthetische waardering van de kerkgebouwen door de gelovigen, terwijl nu juist kunstbeleving een meerwaarde aan het liturgisch gebeuren kan toevoegen en tot verdieping kan bijdragen.

De verwoestingen van de oorlog beroofden Nijmegen van zijn neogotische binnenstads-

kerken als de Franciscuskerk, de Augustinuskerk, magistraal werkstuk op asymmetrisch grondvlak van P. J. H. Cuypers, en driekwart van de Canisiuskerk, en leidden ook de sloop in van de beschadigde middeleeuwse Broerskerk, met de voorgevel en de toren van dezelfde Cuypers.

OVERGEBLEVEN KERKEN BEDREIGD

Nu zijn dan, koel overwogen en gepland, de kerkgebouwen van de negentiende-eeuwse stadsuitleg en latere uitbreidingen aan de beurt. Het meest bedreigd is de neogotische kerk van de H. Antonius en de H. Anna, gebouwd in 1910 door A. A. J. Margry, die in haar naam de herinnering aan de middeleeuwse kapel van het voormalige gehucht St. Anna, even ten zuiden van de stad, levend houdt. Voor deze kerk, met haar kenmerkend asymmetrisch torenpaar en fijn gedetailleerd luchtbogenstelsel, in een tijd van hoogconjunctuur in de kerkbouw als rijkere

De St-Josephkerk vanuit het zuidwesten. Architect B.J.C. Claase, 1909. Deze kerk is niet geoost.

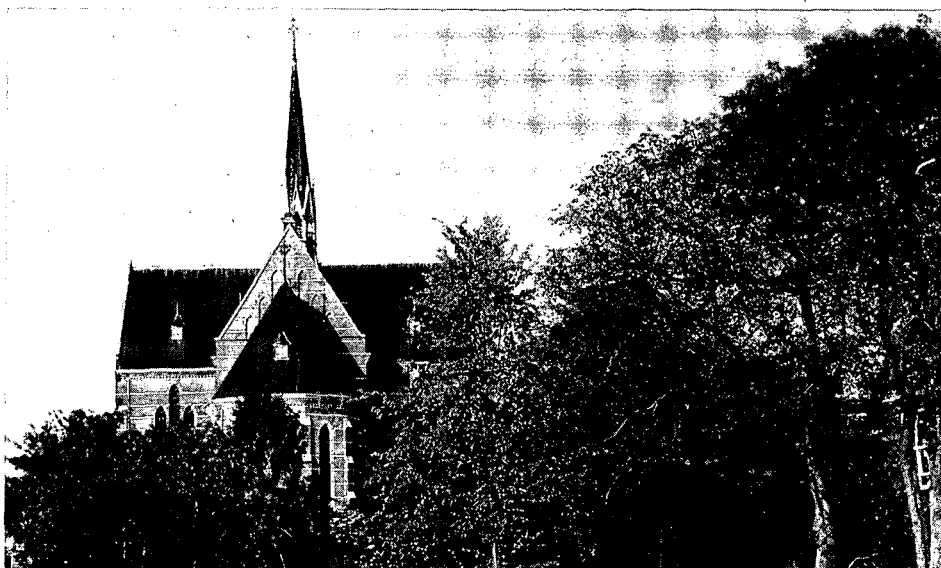
tweelingzuster van de Antoniuskerk in Woensel bij Eindhoven ontworpen, luidt het advies kortweg: sluiting en afbraak binnen 1 à 2 jaar.

Datzelfde advies, alhoewel het rapport zich tot het eerste lid beperkt, geldt ook voor twee andere neogotische kerkgebouwen, die van de H. Antonius van Padua en van Maria Geboorte. Vooral deze laatste, een werk van de Maastrichtenaar J. Kayser, begonnen in 1901 maar pas voltooid in 1925, is, zowel wat het interieur als wat het exterieur betreft, een zeer rijzige, typisch neogotische stadskerk. En dat ondanks de omstandigheid, dat het front oorspronkelijk imposanter gedacht was, dan eindelijk vanwege geldgebrek uitgevoerd is kunnen worden. Binnen zijn het vooral de gepolijste zwart-granieten zuilen met wijd uitlopende gehakte kapitelen, die de aandacht trekken. Buiten verrassen de fraaie luchtbogen, de hoge dakruiter op de viering en de twee flankerende traptorens aan de met gele speklagen doorschoten, hooggeschouderde voorgevel. Wanneer deze kerk zou moeten verdwijnen, dan zou dat behalve een kunsthistorisch verlies ook een zware aanslag op het silhouet van Nijmegen betekenen.

DE ST. JOSEPHKERK, THERESIA- EN STEPHANUSKERK.

Het Kaski-rapport was nauwelijks verscheen, toen het 75-jarig bestaan van de St. Josephkerk gevierd werd. Driekwart eeuw geleden was het een Nijmegenaar geweest, B. J. C. Claase, die deze kerk aan het centrale rondpunt van de negentiende-eeuwse stadsuitleg, het Keizer Karelplein, gebouwd had. Hij deed dat in Rijnlants-romaanse vor-

De Maria Geboortekerk vanuit het zuidwesten. Architect J. Kayser, 1909-1925

* Het in dit artikel behandelde Kaski-rapport verscheen ruim een half jaar geleden. Vanwege plaatsgebrek kunnen we het als reactie hierop geschreven artikel van Drs. W. J. Pantus pas nu opnemen.

men, wel als verwijzing naar bouwwerken, die met zijn alom geëerde stadsgenoot ante dato in verband gebracht worden. Kenmerkend zijn de uit ruiten samengestelde lage torenhelmen en de forse achzijdige vieringstoren met een tentdak. Vier jaren later schiep niemand minder dan Jan Toorop, inmiddels tot het katholicisme bekeerd, een groots apostelraam.

Saillant detail daarbij is, dat het pendant later, tot ontsteltenis van Toorop, overgelaten werd aan een glazener. Deze was veel goedkoper en waarom zou hij slechter zijn? Hij kon het werk immers afkijken, zo stelde het kerkbestuur.

Het 75-jarig jubileum is gevierd, maar veel reden was er eigenlijk niet. Het Kaski-rapport adviseerde immers op droge toon: sluiting eventueel tussen nu en vijf à 10 jaar. En sluiting - dat geldt ook voor de overige kerken - is niets anders dan een eufemisme voor afbraak. Dat heeft de H. Hartkerk wel bewezen. Dit neogotisch gebouw, de enige kerk-schepping van Cuypersleerling A. J. Joling, werd na de sluiting eerst tot meubelmagazijn gedegradeerd, waarna een even geheimzinnige als noodlottige brand het voormalig godshuis in 1977 verwoestte.

Interieur van de Maria Geboorte kerk.
Gepolijste zwart-granieten zuilen met
wijd uitlopende beeldhouwde kapitelen en
schoon metselwerk met gele banden, een
voortzetting van de buitenarchitectuur,
karakteriseren de wijsheid van dit kerkgebouw.
Alle foto's van de auteur

En dan nog niet gesproken over de verrassende omzetting van gotische bouwwijze in expressionistische vormtaal, zoals we die bij de schilderachtige Theresiakerk uit 1927 kunnen ontdekken, noch over de Stephanuskerk, beide in de buitenwijken gelegen, maar vol kunstzinningheid, en ook niet over de bedreigde tempels uit het tijdperk van glas, staal en beton.

Alleen wanneer diezelfde gemeenschap - en dat is: de overgrote meerderheid van de Nijmegenaren -, die zichzelf destijds met de bouw van deze kerken een monument opgericht heeft, zich nu metterdaad over deze 'armlastige' kerkgebouwen ontfermt, lijkt het verlies van deze markstenen in het stedelijk landschap en in de geschiedenis van de emancipatie der katholieken afgewend te kunnen worden. Dat de imposante ruimten dan ook weer aan grote groepen van de bevolking ten dienste moeten komen, is vanzelfsprekend. Alleen dan kan er weer een voldoende groot maatschappelijk draagvlak ontstaan.

BEHOUD OORSPRONKELIJKE FUNCTIE

Eén ding moet daarbij mijns inziens voorop staan: het behoud van de oorspronkelijke functie, zo mogelijk naast de uitbreiding met andere functies. Want een katholieke kerk is, anders dan een protestantse, bovenal een heiligdom. Wie ooit de St. Jan in 's-Hertogen-

bosch of de O.L. Vrouwenkerk in Maastricht bezocht heeft, weet, wat daarmee bedoeld wordt. Een kerkgebouw, waarin HAT-eenheden of een winkelpassage ingebouwd zijn, mag architectonisch nog zo interessant zijn, het blijft een lege huls.

De uitstraling van het exterieur vraagt om een hoogtepunt in het interieur. Dit hoeft anderssoortig gebruik van een monumentale kerkrimte niet uit te sluiten. In de Middeleeuwen, toen zich veel meer aspecten van het stedelijk leven in de kerk afspeelden, omdat de kerk meestal de enige overdekte ruimte van behoorlijke omvang was, was de afscheiding van de koorruimte ten opzichte van het kerk-schip en eventueel de kooromgang zeer gebruikelijk en niet alleen vanuit de liturgie gezien functioneel. Het ontbreken van vaste kerkbanken was toen (en wordt nu weer) een voorwaarde voor een veelsoortig gebruik van de dan ontstane grootse ruimte, zonder dat dan aan het karakter van het gebouw als godshuis en als architectuurschepping afbreuk wordt gedaan. Het besteden van aandacht aan de kunsthistorische en artistieke aspecten het informeren van het publiek over het gebouw, het restaureren of reconstrueren van de vaak in de jaren zestig of zeventig ontluisterde polychromie kunnen bijdragen tot die grotere maatschappelijke betrokkenheid bij de oude kerken, die op haar beurt moet leiden tot meer gebruik en dus behoud.

Willem Jan Pantus

